

LEADERS

We know
books

Jonathan Haidt (n. 19 octombrie 1963, New York) este titularul Catedrei Thomas Cooley de Ethical Leadership la Stern School of Business, New York University. Și-a luat doctoratul în psihologie socială la University of Pennsylvania în 1992, apoi a predat vreme de 16 ani la University of Virginia. Este autorul a două cărți de succes, *The Happiness Hypothesis: Finding Modern Truth in Ancient Wisdom* (2006; *Ipoteza fericirii: Armonia dintre știința modernă și vechea înțelepciune*, Humanitas, 2020) și *The Righteous Mind: Why Good People Are Divided by Politics and Religion* (2012), și coeditorul volumelor *Flourishing: Positive Psychology and the Life Well-Lived* (2002), *All Minus One: John Stuart Mill's Ideas on Free Speech Illustrated* (2018) și *The Coddling of the American Mind: How Good Intentions and Bad Ideas Are Setting Up a Generation for Failure* (2018).

JONATHAN HAIDT

MINTEA

MORALISTĂ

DE CE NE DEZBINĂ

POLITICA ȘI RELIGIA?

Traducere din engleză de
Simona Maria Onciu

 HUMANITAS
BUCUREȘTI

Cuprins

Introducere	II
PARTEA I	
Intuițiile sunt primele, urmate de gândirea strategică	
1. De unde vine moralitatea?	21
2. Câinele intuitiv și coada sa rațională	50
3. Elefanții conduc	77
4. Votați-mă pe mine (Iată de ce)	100
PARTEA A DOUA	
Moralitatea înseamnă mai mult decât vătămare și corectitudine	
5. Dincolo de moralitatea WEIRD	127
6. Papilele gustative ale minții moraliste	147
7. Fundamentele morale ale politicii	166
8. Avantajul conservatorilor	198
PARTEA A TREIA	
Moralitatea unește și orbește	
9. De unde această tendință de a ne grupa?	237
10. Instinctul de roire	275
11. Religia este un sport de echipă	303
12. Oare nu am putea să ne contrazicem într-un mod mai constructiv?	337
Concluzie	385
Mulțumiri	391
Note	395
Bibliografie	463
Indice	499

În capitolele următoare mă voi inspira din cele mai recente studii din neuroștiință, genetică, psihologie socială și modelare evolutivă, însă mesajul de bază al cărții este cunoscut din cele mai vechi timpuri: conștientizarea faptului că toți suntem niște fățarnici plini de sine:

De ce vezi tu paiul din ochiul fratelui tău, și bârna din ochiul tău nu o iei în seamă? [...] Fățarnice, scoate întâi bârna din ochiul tău și atunci vei vedea să scoți paiul din ochiul fratelui tău (Matei 7, 3-5).

Iluminarea (sau, dacă vrei, înțelepciunea) ne obligă să ne scoatem toți bârna din ochi și apoi să lăsăm în urmă neobositul, meschinul și învrăjbitorul nostru moralism. După cum scria Sen-t's'an, maestrul chinez zen din secolul al VIII-lea:

Calea Perfectă e grea
doar pentru cei nehotărâți;
nu agreea și nu respinge
și atunci totul se va limpezi.
Fă chiar și-o mică-nlocuire
și-atunci de la pământ la ceruri
totul se va schimba.
De vrei ca realitatea
să cunoști fără de-ndoială, să nu fii „pentru“
și nici chiar „împotriva“.
Căci lupta dintre-acestea două
e-a minții cea mai neagră boală.¹¹

Nu spun că ar trebui să ne trăim viața precum Sen-t's'an. Ba chiar cred că o lume fără moralism, bârfă și critică ar deveni rapid un haos. Însă, dacă vrem să ne *înțelegem* pe noi înșine, conflictele, limitele și potențialul, va trebui să facem un pas înapoi, să renunțăm la moralism, să aplicăm câteva principii de psihologie morală și să analizăm jocul pe care-l jucăm cu toții.

Să examinăm acum psihologia acestei lupte dintre „pentru“ și „împotriva“. Lupta aceasta se dă atât în mintea moralistă a fiecăruia dintre noi, cât și în grupurile din care facem parte.

PARTEA I

Intuițiile sunt primele, urmate de gândirea strategică

Metafora centrală

*Mintea este împărțită, ca un călăreț pe un elefant,
iar datoria călărețului este să-l servească pe elefant*

De unde vine moralitatea?

O să vă spun o scurtă poveste. Opriți-vă apoi din lectură și gândiți-vă dacă eroii acestei întâmplări au încălcat în vreun fel principiile morale.

Câinele unei familii a fost omorât de o mașină în fața casei. Carnea de câine, auziseră ei, e delicioasă, și astfel au tranșat corpul animalului, l-au gătit și l-au mâncat la cină. Nimeni nu a fost martor la fapta lor.

Dacă sunteți ca majoritatea oamenilor educați din studiile mele, prima reacție a fost de profund dezgust, însă ați ezitat înainte de a spune că familia a făcut ceva *moralmente* greșit. La urma urmei, câinele murise deja, așa că nu i-au făcut rău, nu? Și era chiar câinele lor, așa că aveau dreptul să facă ce vor cu trupul neînsuflețit, nu-i așa? Dacă v-aș presa să vă exprimați părerea, mi-ați da, cel mai probabil, un răspuns evaziv, precum: „Ei bine, mi se pare dezgustător și cred că ar fi trebuit pur și simplu să îngroape câinele, însă n-aș afirma că a fost *moralmente* greșit.“

Bine, iată acum un caz mai dificil:

Un om merge o dată pe săptămână la supermarket și cumpără un pui. Înainte de a-l găti însă, omul săvârșește un act sexual cu acesta. Apoi îl gătește și-l mănâncă.

Din nou, nu a suferit nimeni, nu știe nimeni și, ca și în cazul familiei care și-a mâncat propriul câine, e vorba de un fel de reciclare, adică – după cum au subliniat unii dintre subiecții

cercetărilor mele – este o modalitate de a utiliza eficient resursele naturale. De data aceasta însă, dezgustul este cu atât mai accentuat, iar fapta pare atât de... înjositoare. Este totuși și greșită? Dacă sunteți un occidental educat și cu preferințe politice liberale, veți da probabil un răspuns ocolit, prin care afirmați dreptul omului de a face ce vrea, atâta timp cât nu rănește pe nimeni.

Dar dacă *nu* sunteți un occidental liberal sau libertarian, considerați probabil că e greșit – moralmente greșit – să întreții raporturi sexuale cu carcasa unui pui și apoi s-o mănânci. Pentru dumneavoastră, ca și pentru majoritatea oamenilor de pe această planetă, moralitatea are un sens larg. Unele lucruri sunt greșite, chiar dacă nu rănesc pe nimeni. Înțelegerea simplului fapt că moralitatea este diferită în diverse părți ale lumii și chiar în aceleași comunități constituie primul pas spre înțelegerea gândirii dumneavoastră corecte. Următorul pas este cunoașterea originii acestor diverse tipuri de moralitate.

Originea moralității (prima parte)

Am studiat filozofia la facultate, sperând să aflu sensul vieții. După ce vizionasem prea multe filme ale lui Woody Allen, trăiam cu impresia greșită că filozofia m-ar fi putut ajuta.¹ Urmasem însă și câteva cursuri de psihologie care mi-au plăcut și, astfel, m-am hotărât să continui în această direcție. În 1987 am fost admis la cursurile de masterat în psihologie la Universitatea din Pennsylvania. Aveam ideea vagă că voiam să cercetez psihologia umorului. Mi se părea distractiv să desfășor o activitate științifică ce mi-ar fi permis să merg prin cluburile de comedie.

La o săptămână de la sosirea în Philadelphia am avut o discuție cu Jonathan Baron, un profesor universitar care studiază felul în care oamenii gândesc și iau decizii. Precara mea pregătire în filozofie mi-a permis să am cu el o discuție interesantă despre etică. Baron m-a întrebat direct: „Oare gândirea *morală* este

diferită de alte moduri de gândire?” I-am răspuns că analiza unor fapte de moralitate (precum avortul) părea diferită de reflecția asupra altor chestiuni (ca, de exemplu, unde mergem la cină diseară), din pricina nevoii mult mai presante de a-ți justifica raționamentul în fața altora. Baron mi-a primit răspunsul cu entuziasm, după care am discutat despre felul în care am putea compara în mod științific gândirea morală cu alte tipuri de gândire. Însuflețit de un simplu sentiment de încurajare, l-am rugat, în ziua următoare, să-mi devină îndrumător, începând astfel studiul psihologiei morale.

În 1987, psihologia morală făcea parte din psihologia dezvoltării umane. Cercetătorii se aplecau asupra unor chestiuni precum felul în care își formează copiii gândirea în ceea ce privește regulile, în special cele legate de corectitudine. Întrebarea fundamentală care stătea la baza acestor cercetări era: cum ajung copiii să deosebească binele de rău? De unde vine moralitatea?

Există două răspunsuri evidente la această întrebare: natura și creșterea. Dacă alegeți natura, sunteți *nativist*. Sunteți de părere că de fapt cunoașterea noastră morală este nativă. Aceasta este înnăscută, fiind parte inherentă a inimilor noastre plămădite de Dumnezeu (după cuvântul Bibliei) sau a sentimentelor noastre morale evolute (după cum susține Darwin).²

Dar, dacă sunteți de părere că cunoașterea morală provine din creștere/educație, sunteți *empirist*.³ Credeți că, la naștere, copiii nu sunt decât niște pagini albe (după cum spunea John Locke).⁴ Dacă moralitatea diferă în diversele regiuni ale lumii și de-a lungul secolelor, atunci cum ar putea fi înnăscută? Moralitatea pe care o manifestăm la maturitate nu poate proveni decât din propriile experiențe din copilărie, ceea ce include și sfaturile primite de la adulți în legătură cu ceea ce e bine și ce e rău. (*Empiric* înseamnă „prin observare sau prin experiență“.)

Aceasta este însă o opțiune greșită, iar psihologia morală din 1987 se oprise mai ales asupra unui al treilea răspuns: *raționalismul*,

conform cărui copiii înțeleg singuri moralitatea. Jean Piaget, cel mai mare psiholog al dezvoltării umane din toate timpurile, și-a început cariera ca zoolog, studiind moluștele și insectele din Elveția, țara sa de origine. El era fascinat de etapele parcurse de animale pe măsură ce se transformau, să zicem, din omizi în fluturi. Mai târziu, pe măsură ce atenția sa a început să se îndrepte către studierea copiilor, Piaget a manifestat în continuare același interes pentru etapele de dezvoltare. El a dorit să cunoască felul în care gândirea extraordinar de complexă a unui adult (un fluture cognitiv) se ivește din abilitățile limitate ale copiilor (moleculele omizi).

Piaget a studiat tipurile de greșeli pe care le fac copiii. De exemplu, a pus apă în două pahare identice și i-a întrebat pe cei mici dacă paharele conțin aceeași cantitate de apă. (Da.) Apoi a turnat conținutul unui pahar într-altul mai înalt și mai subțire, punându-l pe copil să compare paharul nou cu cel care rămăsese neatins. Copiii care aveau mai puțin de șase sau șapte ani au spus că paharul cel înalt și subțire conține acum mai multă apă, nivelul fiind mai ridicat. Ei n-au înțeles că volumul total de apă se păstrează atunci când este transferat dintr-un pahar în altul. Piaget a aflat, de asemenea, că este inutil să încercăm să le explicăm copiilor principiile păstrării volumului fizic. Aceștia le vor înțelege abia după o anumită vârstă (și etapă cognitivă), atunci când mintea lor va fi pregătită pentru astfel de informații. Iar atunci când vor fi pregătiți, le vor înțelege singuri, jucându-se pur și simplu cu niște pahare cu apă.

Altfel spus, înțelegerea păstrării volumului nu este înăscută și nici nu se învață de la adulți. Copiii își dau seama singuri, însă doar atunci când mintea lor este pregătită și când au parte de ocazia potrivită pentru a înțelege aceste lucruri.

Piaget a aplicat această abordare de dezvoltare cognitivă și în studiul gândirii morale a copiilor.⁵ S-a pus în patru labe alături de ei ca să se joace cu bilele și uneori a încălcat în mod deliberat

regulile, arătându-se neștiutor. Copiii au reacționat la greșelile lui, dezvăluindu-și astfel abilitatea tot mai mare de a respecta regulile, de a le schimba, de a-și aștepta rândul și de a rezolva conflictele. Această gândire progresivă a evoluat în etape succesive, odată cu maturizarea abilităților cognitive ale copiilor.

În opinia lui Piaget, copiii înțeleg moralitatea în același mod în care înțeleg jocul cu paharele cu apă: nu putem spune că este o gândire înăscută, nici că cei mici o învață direct de la cei mari.⁶ Este, mai degrabă, *autoconstruită*, în timp ce se joacă alături de ceilalți copii. Participarea, pe rând, la un joc este ca transferul apei dintr-un pahar într-altul. Oricât de des ai repeta acest experiment cu copiii de trei ani, aceștia nu vor fi gata să înțeleagă conceptul de corectitudine⁷, la fel cum nu vor înțelege nici transferarea lichidelor. Însă, după ce împlinesc cinci sau șase ani, jocurile însoțite de argumente și de rezolvarea laolaltă a conflictelor îi vor face să înțeleagă corectitudinea mult mai bine decât orice predică din partea adulților.

Aceasta este esența raționalismului psihologic: ne dezvoltăm rațiunea așa cum omizile se transformă în fluturi. Dacă omida mănâncă suficiente frunze, în cele din urmă îi vor crește aripi. Și, dacă un copil trece prin îndeajuns de multe jocuri în care își va aștepta rândul, în care va trebui să împartă cu ceilalți și în care va simți pe propria piele dreptatea care se face pe terenul de joacă, va deveni (în cele din urmă) o creatură morală, capabilă să-și folosească capacitățile raționale pentru a rezolva probleme din ce în ce mai dificile. Suntem, în esență, raționali, iar judecata morală sănătoasă este cea din urmă treaptă a dezvoltării.

Raționalismul are o istorie îndelungată și complexă în filozofie. În cartea de față, voi folosi cuvântul *raționalist* pentru a defini orice persoană care crede că judecata este calea cea mai importantă și mai sigură de a obține cunoaștere morală.⁸

Observațiile lui Piaget au fost dezvoltate de Lawrence Kohlberg, care a revoluționat studiul moralității în anii '60, prin

două inovații esențiale.⁹ În primul rând, acesta a creat un mod de a cuantifica observația lui Piaget privind felul în care judecata morală a copiilor se schimbă de-a lungul timpului. Kohlberg a creat un set de dileme morale pe care le-a prezentat unor copii de vârste diferite, înregistrând și codificând apoi răspunsurile. De exemplu, ar trebui oare ca un om pe nume Heinz să spargă o farmacie și să fure un medicament care i-ar salva soția aflată pe patul de moarte? Sau ar trebui ca o fetiță numită Louise să-i spună mamei sale că sora ei mai mică a mințit-o? Nu conta foarte mult dacă un copil răspundea prin da sau nu; contau de fapt *motivele* pe care le dădeau copiii atunci când încercau să-și explice răspunsurile.

Kohlberg a descoperit șase etape evolutive ale judecării copiilor în ceea ce privește lumea *socială*, această evoluție suprapunându-se destul de bine cu etapele descoperite de Piaget în gândirea copiilor legată de lumea *fizică*. Copiii mici deosebeau binele și răul după criterii foarte superficiale, precum pedepsirea sau nu a unei persoane pentru un anumit fapt. (Dacă un adult pedepsea acțiunea, atunci aceasta trebuie să fi fost greșită.) Kohlberg a numit primele două etape nivelul „preconvențional” al judecării morale, acestea potrivindu-se cu etapa lui Piaget la care copiii judecă lumea fizică după caracteristici superficiale (dacă un pahar este mai înalt, atunci conține mai multă apă).

Însă, în timpul ciclului primar, majoritatea copiilor trec în cele două etape „convenționale”, devenind capabili să înțeleagă și chiar să manipuleze regulile și convențiile sociale. Aceasta este vârsta justiției juvenile, pe care aceia dintre noi care au avut frați și-o amintesc foarte bine („Nu te lovesc. Îți folosesc mâna ca să te lovesc. Nu te mai lovi singur!”). La această vârstă, copiii sunt în general foarte atenți la conformitate, respectând foarte mult autoritatea – cel puțin în vorbă, dacă nu întotdeauna și în fapte. Rareori pun la îndoială legitimitatea autorității, chiar și atunci când învață să manipuleze constrângerile impuse de adulți.

După pubertate, perioadă la care Piaget spunea că cei mici își însușesc gândirea abstractă, Kohlberg a descoperit că unii copii încep să se gândească singuri la natura autorității, la sensul justiției și la motivele care stau la baza regulilor și normelor. Adolescenții încă prețuiesc cinstea și respectă regulile în cele două etape „postconvenționale”, însă acum își justifică uneori necinstea sau abaterile de la reguli prin dorința de a ajunge la ceva mai de preț, mai ales la dreptate. Kohlberg a făcut o inspirație descriere raționalistă a copiilor ca fiind „filozofi morali” care încearcă să-și construiască singuri un sistem etic coerent.¹⁰ În cele din urmă, în etapele postconvenționale, încep să-l săpânească cu adevărat. Dilemele lui Kohlberg au fost instrumentele prin care s-au analizat aceste uimitoare etape în dezvoltarea judecării morale.

Consensul liberal

Mark Twain a spus la un moment dat că „unui om cu un ciocan în mână totul i se pare că seamănă cu un cui”. Odată ce Kohlberg și-a dezvoltat dilemele morale și tehnicile de evaluare, comunitatea psihologilor a primit un nou ciocan, mii de absolvenți ai acestui domeniu grăbindu-se să-l folosească pentru a-și argumenta lucrările de disertație despre judecata morală. Motivul pentru care atâția tineri psihologi au început să studieze moralitatea dintr-o perspectivă raționalistă este totuși unul mai profund, iar aceasta a fost cea de-a doua mare inovație a lui Kohlberg: el și-a folosit cercetările pentru a construi o justificare științifică a unei ordini morale secular-liberale.

Cea mai însemnată descoperire a lui Kohlberg a fost faptul că micuții care dovedeau cel mai înalt grad de moralitate (conform sistemului său de evaluare) erau cei care avuseseră în mod frecvent șansa de a schimba rolurile – de a se pune în locul altcuiva și de a privi o problemă din perspectiva acelei persoane. Relațiile egalitare (precum cele cu semenii) permit schimbarea